

Friedrich Rittelmeyer

Sebevýchova a ovládnutí osudu

Veřejná přednáška konaná v Praze, dne 6. listopadu 1930

Sebevýchova: O sebevýchově se vědělo v dřívějších dobách více než dnes. Chci vám o tom uvést nejprve tři příklady:

Kdo čte ze života **Buddhova** kapitolu o "Odchodu toho, jenž došel dokonalosti", najde tam slova: "Pak pozdvihl se duch Vznešeného do říše nekonečností prostoru, nekonečností času, nekonečností vědomí.... a pak se zase vrátil k zemi...". Moderní Evropan si musí říci, že těmto slovům nerozumí. Jsou to sféry vědomí, sféry ducha, k nimž si teprve musí dobýt nového přístupu.

Plotin byl vysoce vynikajícím duchem doznívající antiky. Sám jezuita Mager o něm píše, že mohl skutečně žít duchovní svět. Jednou prý chtěli egyptští mágové na Plotina působit svými magickými vlivy. Měl přijít ďábel a zmocnit se ho. Avšak místo ďábla se zjevil anděl. Tu museli nechat Plotina na pokoji. Jeho duch byl silnější než jejich.

Jedním z největších duchů středověku byl **Bernard z Clairvoix**. Bernard se dovedl tak soustředit, že prý jednou celé odpoledne jezdil podél břehu jezera, aniž věděl, že je vedle něho voda. To není jenom příklad pro slepotu tehdejších lidí naproti přírodě, nýbrž také příklad, který ukazuje, jaké vnitřní uzavřenosti může člověk dojít soustředěním.

Tyto tři příklady ukazují také tři cíle, které lidé v dřívějších stoletích hledali sebevýchovou:

1. vniknout do vyšších říší, které jsou uzavřeny pro všední vědomí;
2. zušlechtit se vnitřně tak, aby se člověk stal něčím, co bychom mohli přirovnat k andělu;
3. vnitřně zesílit soustředěním svou vůli tak, aby člověk získal živou spojitost s vyšším světem, z něhož proudí majestátní vůle duchovní.

Kdo dnes mluví o sebevýchově ve vyšším slova smyslu, ví, že povstávají nejostřejší odpůrci mezi zástupci starých náboženství, hlavně protestantismu. Říkají: vždyť je to sebevykoupení, křesťan má žít jen z milosti boží. - Avšak milost nelze jen tak snadno získat. Chci vám to objasnit obrazem: přeneseme se do dob, kdy v dějinách nastával přechod od života pastýřského k životu rolnickému. Pastýř žil a živil se z milosti přírody, nestaral se o nic; rolník však hleděl, jak by zvýšil vlastní spolupráci, co příroda dává a jak by si přisvojil jejich darů co nejvíce.

Dnešní člověk nemůže chtít, aby byl živ jen dary. Musí se stát takřka aktivním duchovním rolníkem. Musí mít odvahu k vlastní duchovní práci. Rolník se snaží užít toho, co dává slunce, co nejmoudřeji, aby měl větší zisk.

Tak je to také při sebevýchově. Neběží tu však dnes jen o jednotlivce, nýbrž o celé lidstvo. Jestliže se lidé nenaučí v nitru na sobě pracovat, jsou ztraceni. Naše civilizace je strom, jenž ještě kvete, na němž zpívají ještě ptáci, ale přijde-li bouře, nemůže obstát, protože jeho dřeň je shnilá. Lidem naší doby chybí duchovní životní dřeň. Důsledkem toho jsou duševní katastrofy: sebevraždy, neurastení, rezignace.

Nenastane-li brzy něco velikého, co by mohlo dát lidem vnitřní sílu, lidstvo zanikne. To může trvat snad ještě století, ale přijde to.

Nuže, co se má stát? Nechci mluvit jen všeobecně, nýbrž prakticky a prostě. Víím jistě, že by bylo velikou pomocí, kdyby lidé jen jednou nebo dvakrát denně vážně věnovali čtvrt hodiny pěstování vnitřního života. Je samozřejmé, že člověk dvakrát nebo třikrát denně jí, ale že je třeba také duchovně jíst a pít, na to se zapomnělo. V oboru duchovním jsme dnes nejsurovějšími barbary.

Dvakrát denně deset minut na sobě vnitřně pracovat, k tomu není kdy? Mýlíte se. Víím to z vlastní zkušenosti. Člověk by mohl, kdyby chtěl, ale je jen pohodlný a najde tisíce příčin, aby dělal něco jiného. Jistě by každý mohl nechat stranou jinou méně důležitou věc.

Co však máme v takové chvíli činit? Řeknu vám něco zcela prostého. Můžete si vzít prostou větu, kterou nyní vyslovím a podržet ji v sobě se vši silou a jasností asi čtvrt hodiny: **"Pravda má být."** Je to jednoduchá věta, ale musíme mít takovou větu okolo sebe jako zářící slunce a cítit sebe jako strom, stojící v záři tohoto slunce. A to vždy opět den co den. Se všemi ústrojími své bytosti pít světlo. To není lehké. Při takovém cvičení mohl by ztroskotat leckterý učenec. To je umění, a umění se musí člověk učit. To je možno jen s velikou trpělivostí. Je lehčí, myšlenky logicky sledovat, než jedinou myšlenku delší dobu v sobě podržet. Obzvláště pro moderního člověka je to těžké. Neboť jeho myšlenky běží jako film, jeho duchovní život je rozháraný. Kdo se třeba jen jednou o takové cvičení pokusí, pozná tuto nesnáz ihned, ale kdo je vytrvalý, naučí se soustřeďovat.

A nyní si můžeme říci: chodím takřka mezi oběma díly této věty pomalu sem a tam: Pravda má být. Abychom si cvičení ještě více ulehčili, můžeme použít dechu jako hole, o níž se opíráme: při vdechnutí si myslíme: Pravda, při vydechnutí: má být. Kdo tak cvičí, počíná tušit, čím je životní tělo, tělo éterické, o němž mluví anthroposofická duchověda. Toto tělo je bytostí časovou, bytostí rytmickou; dýcháním poznáváme jeho skutečnost.

Mohli bychom také říci: Pravda: tím vstupuji do duchovna; má: to působí na vůli; byti: tu jde o celé žití a bytí.

Nyní mohl by někdo namítat, k čemu všechn ten nesmysl. Avšak co jsem řekl, je cvičením osvědčeným. Jsou však ještě větší a vyšší cvičení, která můžeme konat. Ale kdo jen takto cvičí, pozoruje brzy: nyní se na mne snáší hluboký klid. Žiji jako v chrámu, znám zdroj míru. Do tohoto chrámu klidu mohu vstoupit kdykoli, mám-li toho zapotřebí, ať jsem na ulici, ať jsem v bouřlivém shromáždění, nebo chce-li se mne zmocnit zlost. Dostávám se tím pod svoje nervy a mohu na nich pracovat. Mohu je léčit. Lidé dnes nevědí, co je vnitřní klid a že z pohroužení může zářit hluboký mír. Ovšem to by byl teprve první úspěch, ale kdo má například sklon k neurastenii, mohl by pozorovat: to mne uzdravuje. Kdo takto cvičí, viděl by také, jaké jsou v něm možnosti vnitřní práce, o nichž dosud nic nevěděl. Nemohl by říci, že je bez zaměstnání. Jaké jsou to perspektivy pro budoucnost! Člověk by mohl nabýt nadvlády nad svým duchem, kdyby zvýšil svoje síly takovým cvičením. Já sám jsem začal takové cvičení před dvaceti lety. Mohl jsem brzy dvojnásobně rychle a soustředěněji pracovat než dříve.

Dnes se mluví mnoho o podvědomí. Nemělo by se o něm tolik mluvit, nýbrž více dbát, jak do něho vnést světlo. V hlubinách duše žije podezřelá cháska. Počneme-li vnitřně pracovat, vzniká v nás jakoby myšlenková policie, jakoby dopravní strážník, jenž řídí, co se v nás pohybuje. Ukolem je, nabýt více vlády nad podvědomím, než se v něm stále hrabat, jak to činí psychoanalýza a také spiritismus.

Člověk je bytostí, která je povolána, aby jeho já vládlo jako král v duchovním životě, aby všechno tam osvětlovalo, aby s tímto já chodil světem jako s kalichem, vyzářujícím požehnání.

Kdyby člověk jen půl roku tak cvičil, i kdyby se mu to snad ani tolik nepodařilo, poznal by, že se mu dostává zjemnělého citu pro pravdu. To snad není každému vítáno, ale kdo skutečně pravdu miluje, ten to uvítá. Takový člověk objevuje pak vždy více všude jen pravdu a poznává také objektivněji, co je nepravda.

Lze však cvičit ještě jiným způsobem. Můžeme třeba meditovat o rostlinách, buď tak, že je živě v sobě máme, anebo tak, že se do nich vžijeme, že žijeme v jejich životě. Ovšem, většina vás to hned nedovede, ale naučí-li se tomu člověk, promění se mu celá příroda a on objeví: v ní je skryta celá ozdravovna, jež mne může uzdravit. Příroda je úžasnou lékárnou, která však po stránce duchovní dosud není objevena. Něco podobného objeví také ten, kdo medituje o pravdě. Může zažít pravdu jako obřad posvěcení a sebe jako kněze, jenž tento obřad celebruje.

Můžeme toto cvičení ještě zesílit: **Necht' mne pronikne já pravdy.** Tím vrostete s jistotou do svobodné náboženskosti, porozumíte-li tomu, co pravil Kristus: "Posvětiž jich v pravdě své, slovo Tvé pravda jest." (Jan 17,17.) Zažijete pravdu jako bytost, hledící na nás očima, jako obličej; porozumíte slovu toho, jenž pravil: "Já jsem ta pravda."

Avšak můžeme toto cvičení konat ještě jiným způsobem. Místo: Pravda, můžeme říci: **Mír.** Můžeme volat do sebe: **Mír má být,** nebo silněji: **Hvězdný mír má mne plnit.** Neznám lepšího způsobu usínání, než když člověk tímto způsobem sebe zase vrací hvězdnému světu, k němuž přísluší. Člověk by měl sebe ladit pro spánek jako harfu, pak by na ní hráli andělé. A tak tomu také je: ve spánku mohou na nás andělé hrát jako na harfu. A my můžeme něco z té hry vést s sebou do světa pozemského. Dříve pomáhala člověku ranní modlitba, aby noční zážitky mohl přenášet do denního života. Čím byla dřívějším lidem ranní modlitba, tím může nám být meditace. Snad se mnohý z vás diví mým slovům. Chci vám vyprávět něco veselého. Můj přítel DrGeyer řekl kdysi v přednášce: Ševcovský učedník viděl jednou v berlínském zvěřinci žirafu. Ještě nikdy ve svém životě takové zvíře neviděl. "Nesmysl," pravil, "to všechno je švindl, taková zvířata nejsou." - Nuže, tak si snad leckterý z vás myslí také o mě: Toje prazvláštní exemplář lidstva. Jeho návrhy jsou nemožné. To, o čem mluví, není možné. Ale kdo má dobrou vůli, může se snad přece něčemu naučit, co mu bude opravdovou duševní pomocí.

Dám vám ještě jiné cvičení: mohu pohlížet na sebe jakoby na dutý prostor, do něhož vlévám: lásku, mír, radost, moudrost. To jde. Mohu také říci: jsem sochař, jenž duchovními prostředky pracuje na uměleckém díle. - Taková cvičení může konat každý, ať je v jakémkoli povolání, každý podle svého založení. Mnohý nechce učinit ani první pokusy, říká: nemám kdy. Ale někdy dává osud člověku, který nemůže najít čas k takovému cvičení, k tomuto účelu dosti času, totiž když člověk onemocní. Nemocný má někdy nejkrásnější prázdniny, které by si sám jistě nebyl připravil. Neměl by nechat myšlenky jen tak lézat bez cíle, nýbrž by si mohl předvést před duši třeba slovo z bible tak, aby to slovo bylo přítomno jako milý člověk. Takto by mohla být tělesná nemoc prostředkem duchovního uzdravení. **Anebo by si nemocný mohl dát na stěnu třeba Sixtinskou madonu a stále na ni hledět. Tak by se vnitřně uzdravil.**

Nejbohatší ze všech biblických knih je Janovo evangelium. Látkou cvičení budiž třeba vypravování evangelia o mytí nohou. Ve starých kláštrech si mniši volili s

oblibou tuto událost za předmět svých meditací. Takové vypravování si má člověk budovat před duší jako stavbu, kámen za kamenem, větu za větou, obraz za obrazem. Také evangelista Jan mohl o této události vypravovat teprve tehdy, když ji byl po desetiletí choval v duši, až nic nezůstalo, než duch zní zářící, až mohli jejími obrazy mluvit andělé. **Rudolf Steiner pravil: Janovo evangelium je vlastně psáno pro anděly.** Je zcela průhledné.

Z vypravování o mytí nohou měla by stát před námi především královsky sloužící postava Kristova, stojící uprostřed dvanácti učedníků. Záleží na tom, abychom hlavně cítili vnitřní zář, nádherné jemné světlo, které vychází z postavy Kristovy. Toto vypravování vydechuje jakoby nebeskou vůni. Můžeme myslet na slovo: "Okuste a vizte, jak dobrý je Hospodin." (Žalm 34,9) Duchovní zjevení lze nejenom vidět a slyšet, nýbrž také vychutnat, lze je cítit jako teplo, jako životní proudění, jako duševní polravu.

Takto může člověk na sobě pracovat, může předělat, proměnit sebe. Když takto cvičíme, vytvoříme v sobě vyššího člověka. Naše duše se stane jakoby obětní mísou, která se plní životním duchem. **Když člověk po delší dobu vážně a silně medituje o "mytí nohou", pozná že láska není jen osobním pocitem, nýbrž že láska je novým světem. Pozná, že jednou ve vyšším světě bude láska tím, čím je dnes vzduch a světlo nás obklopující. Láska bude podstatou nového světa.**

Takové zážitky může člověk mít také při pravé bohoslužbě, při kultu. Také pravý kult je cestou duševní výchovy. Čím kult je, budou lidé rozumět teprve, až budou vědět, že při pravém kultu se účastní mimo lidí také andělé. V kultických rytmech a slovech žijí a působí, v kultu navštěvují nás andělé.

Je-li tomu tak, že jdeme vstříc nové době kultického života, pak se lidé teprve dovědí, co všechno je možné, nejsme-li odkázáni jen na individuální kázání, nýbrž můžeme-li vrůstat do objektivního dění kultu prozářeného duchem jako do vlastního vyššího života.

Ale v našem životě není jen polovice, kde to proudí z nitra na venek, nýbrž také stránka, kde působí venek do nitra. Tento venek je svět osudu.

Moudrý a zkušený Goethe jednou vypravoval: Byl jsem v Lipsku nucen hrát často v karty s různými starými pány. Bylo to pro mne velmi nudné, ale začalo mne to pak zajímat, když jsem přišel na to, že je vlastně hra v karty obrazem hry života: z nahodilostí a lidské dovednosti se skládá hra v karty a hra života. Když mladý Goethe začal takto přemýšlet, přestal ovšem být dobrým hráčem v karty. Hra života a životních osudů zaujala ho více. - Lidská dovednost ve hře života není veliká. Většina lidí je naproti svému osudu velmi bezmocná.

Chci vám dát tři otázky. Nemusíte mi na ně odpovídat, ale ať si dá každý upřímnou odpověď pro sebe:

1. Kterí jsou tři duchovně nejvýznamnější lidé, s nimiž jste se ve svém životě setkali;
2. která jsou tři nejdůležitější, pro váš život rozhodující slova, která jste slyšeli;
3. které jsou nejdůležitější události, jež váš život utvářely.

Mnohý z vás nemůže jistě tak beze všeho na tyto otázky odpovědět. Ale není to zvláštní, že nejdůležitější zážitky, které jsme měli, vymizely z naší paměti? My nedovedeme se svým životem a svými zážitky zacházet. Kdyby vznešený duch nebeský mohl s každým z nás procházet jeho životem, mohlo by nám být jako hradnímu pánovi. Řekli bychom si: Bydlel jsem celý svůj život zde nahoře na svém hradě a ani jsem nevěděl, že dole pod zemí je skryto tolik drahokamů. Každý z nás je

takovým hradním pánem a má v sobě takovou jeskyni plnou pokladů, jenže každý musí dostat teprve oči, aby objevil poklady skryté v jeho životních osudech.

Jak se někdy chová člověk k svému osudu? Povím vám veselý příběh: Mnichovský kazatel řekl jednou z kazatelny: "Kdyby Pánbíček chtěl všechny vaše modlitby vyslyšet, co by se stalo?" Zamilovaný hoch by se modlil: "Ty musíš mi dát dívku, musíš, musíš mi ji dát." Dostal by ji, tedy. Ale po třech letech by nadával: "Ty všemohoucí Bože, také jsi mohl tehdy být moudřejším." - Naším úkolem není, abychom si stále jen stěžovali na svůj osud, nýbrž abychom se naučili naslouchat hlasu svého osudu. V posmrtném životě budeme často v náladě: tehdy měl jsi být skutečně chytřejším. Mnoho jsi nevykonal, o čem jsi věděl, že to činit máš a můžeš. Jak se učíme pracovat na svém osudu? Dám vám velmi prostou ale osvědčenou radu: **tažte se každý večer před usínáním aspoň několik minut: které to byly dnes chvíle, kdy jsem stál vyššímu světu nejbliže? A k této otázce můžete připojit druhou: v které chvíli stál jsem od božského světa nejdále?** Kdo to činí, hledí do svého života nejintimnějším způsobem. Pozoruje, kolik příležitostí zmeškal. Poznává: v té nebo oné chvíli stál přede mnou anděl, avšak já jsem ho nepoznal.

Rudolf Steiner doporučuje, abychom pěstovali denně večer zpětnou přehlídku svých denních zážitků, ale od konce kupředu, a to proto, že se tak mnohem intimněji objevují skryté příčiny našich činů, avšak také proto, že po smrti budeme podobným způsobem prožívat a prozkoumávat svůj život. Při tomto cvičení vidí snad mnohý poprvé sebe sama jako v zrcadle. Vidí sama sebe jednat. Jsou někde lidé, a těch není málo, o nichž celé okolí ví, jací jsou, jak na svoje okolí působí, jen oni sami to nevědí. Kdo se naučí poznávat sebe z vyššího hlediska, je před takovým osudem zachráněn. K tomu můžeme připojit ještě něco jiného: můžeme vyhledávat, co bylo v našem životě mohutného, tajemného, avšak také, co bylo smutné, bolestná. Mimoto bychom mohli ještě třeba v sobotu, nebo v neděli večer konat přehlídku významných zážitků celé své životní cesty.

Kdo to pěstuje, pozná, že má každý z nás svoje typické zážitky, které se v životě opakují. Z takových přehlídek může člověk poznat skryté vedení a vyšší smysl svého života. A dále člověk pozná: co mně nejvíce pomáhalo, nebyly chvíle nejradostnější, nýbrž nejtěžší hodiny mého života. To ví především duchovní správce, který má možnost ve svém povolání seznámit se s nejrůznějšími lidskými osudy.

O osudu můžeme mluvit prostým obrazem: když obrátíme koberec naruby, vidíme samé uzly, a tkanina se nám zdá zmotaná a nespořádaná. Ale na líci vidíme figury a barvy. Měli bychom také na svůj osud hledět častěji z lícni strany a nejen vidět uzly a zdánlivě nesmýslné pletivo. Poznali bychom ve svém životě barvy a figury svého osudu.

Kdo hledí do svého života, vidí často jen jedinou hvězdičku, za chvíli však spatří ještě jednu, pozná, že není všechno jen náhoda, nýbrž že životem vládne vyšší vedení.

Objeví nad sebou nebe plné hvězd. Avšak tam, kde jsou na nebi tmavá místa, jsou také hvězdy, jenže je nevidíme. Ale jsou tam. Tak je to také v našem životě. Každý člověk má nad sebou svoje hvězdné nebe. Jenže nemá vždycky oči, aby je viděl.

Kdo se učí takto hledět na svůj život, učí se vyrovnávat se svým osudem.

K vyrovnávání se se svým osudem můžeme dojít po třech stupních:

1. můžeme cítit ruku osudu;
2. můžeme slyšet hlas osudu;
3. můžeme vidět oči našeho osudu.

Většina lidí zůstane stát na prvním stupni, kde cítíme ruku osudu. A proto, že tuto ruku nevidí, říkají, že je slepý osud.

Na druhém stupni slyšíme hlas osudu. V našem životě jsou chvíle, kdy bychom chtěli nadávat, ale nemůžeme. Nějaký hlas nám říká: v tom, co jsi prožil, je více moudrosti, než tušíš. Staří jmenují osud "fatum", t.j. to, co je vyřčeno. Osud k nám mluví, jenže jej neslyšíme.

Na třetím stupni můžeme hledět osudu do očí. Můžeme si říci: tady na zemi žije takový chlapík, to jsem já. Můžeme se tázat: jakpak bych ho vychoval, kdybych s ním mohl dělat, co bych chtěl? Kdo by byl spravedlivý, učinil by to jistě jako onen muž, který si mohl vyhledat mezi kříži osudů nový, lehčí kříž, který si však po dlouhém hledání vyvolil zase svůj vlastní kříž. - Švýcarský básník říkával svému osudu: "Dělejme to spolu, my oba, ty a já". Mystik Eckhart pravil: **"Nechce-li Bůh, jak chci já, chci já, jak chce On."** Švýcarský básník Spitteler říká ve svých básních svému tělu: "Bratře Konráde!" * František z Assisi nazýval, jak známo, své tělo: "Bratře osle!" Tito lidé stáli, prožívající sebe jako duchovní individualitu, naproti svému tělu jako naproti něčemu, co je mimo ně, jehož břemeno vzali dobrovolně na sebe při vtělení. Lidský duch, jenž si vyvolil tělo, nosí toto tělo jako kříž, řídí své tělo jako jezdec svého koně, žene je kupředu jako oslař svého osla. Tak můžeme také stát naproti svému osudu. Avšak tu bychom museli říci: "Bratře anděle!" Náš osud je andělem, jehož se máme učit objevovat a milovat.

Ve světových dějinách vidíme lidi bojovat veliký boj s osudem: Indové se chtěli smířit se svým osudem. Rekové měli úctu, vážnou úctu před osudem nad námi vládnoucím. Stoikové říkali: "I kdyby se rozpadl a zanikl celý vesmír, zabít mne může, nikoli však zastrašit." Ti lidé projevovali tehdy velkou sílu naproti osudu, avšak to ještě není vrchol.

Nejšťastnější chvíle v životě Nietzscheově, který celý život bojoval proti své době, byla, když napsal: Jednou ve svém životě chtěl bych být někým, jenž by mohl říci jen: "Ano." On sám se ovšem k této výši dostat již nemohl. - Takto se pozitivně postavit k svému osudu, říci k němu: "Ano, chci", můžeme jen, dovedeme-li hledět do očí anděla, jenž vede náš život, anděla, v němž žije naše vyšší já. Náš anděl sám je našim vyšším já, působí v našem životě jako náš osud. V něm se nám jeví otcovská vůle Boží. A na nejvyšším stupni bude moci člověk říci: "Buď vůle Tvá jako na nebesích, tak i na zemi." - Nyní ví, že lidský život se utváří působením dobrotivého, svatého Ducha kosmického.

Několik slov o Kristu samém. Co praví On o osudu? Slovo osud není v evangeliu, ale je tam psáno "vůle Boží". Nejkrásnější, co praví Kristus o osudu, je: "Což nemám pít kalich, který mi dal Otec? (Jan 18,11.) Tu stojí někdo, kdo osud celebruje jako obřad, kdo stojí v životě jako kněz u oltáře, z Boha přijímající, z Boha darující. A k tomu slovu patří ještě druhé: "Já mám pokrm, o němž vy nevíte. Můj pokrm jest, abych činil vůli Toho, který mne poslal a dílo Jeho." (Jan 4,32-34.) Tato dvě slova patří k sobě. V nich je řečeno to nejvyšší o ovládnutí osudu: z nitra přijímat Boží vůli.

Vychovávat sebe znamená žít se tím, co je nad námi. A tím, co nás tak živí, nabudeme síly, abychom mohli jít cestou svého osudu. Z nitra žít se Boží silou, zvenčí napájet se krví Božího života: Toje cesta, abychom se učili milovat a ovládnout svůj osud, abychom se sjednotili se svým osudem, t.j., abychom došli sjednocení, "communio" s ním.

To vidíme u Krista: osudem Kristovým je On sám. On miluje svůj osud, On je láska sama. Láska znamená vždycky: projít smrtí a zmrtvýchvstáním, obětí, proměněním a

sjednocením. To byl Kristus sám. To je nejvyšší sjednocování, nejvyšší communio. Tu je osud úplně výrazem člověka. Tu je celý člověk zároveň obsahem svého osudu. Tyto obrazy chceme vzít s sebou domů: jak člověk může na vrcholu života žít docela svobodně v neustálém sjednocování, v neustálém communio: z nitra živen, zvenčí napájen, ve všem spojen s Božským světem.